

مفهوم‌شناسی امنیت ملی از منظر امام خمینی(ره)

محمد فرامرزی^۱
امیرحسین ظرافتی^۲

چکیده

امنیت ملی عبارت است از: توانایی جامعه برای حفاظت و صیانت از موجودیت فیزیکی، زیستی، معیشتی، فرهنگی و ارزشی مردم سرزمین و نظام سیاسی و ارتقا و بهینه‌سازی آن و نیز دستیابی به اهداف و منافع ملی در دوران جنگ و صلح در برابر تهدیدهای بالقوه و بالفعل داخلی و خارجی. در هر پژوهش مفهوم‌شناسی و تعریف عملیاتی مفاهیم مورد کاربرد در آن مانند بنیان و زیربنایی است که ساختمان هر نظریه و گزاره‌های هر پژوهشی بر آن استوار می‌شود. بنابراین در این پژوهش بر آن شدیم مفهوم امنیت ملی را از منظر امام خمینی(ره) بررسی کنیم و ابعاد و مؤلفه‌های آن را به خوبی بشناسیم تا با تکیه بر آن درک درستی از مفهوم امنیت ملی به دست آوریم.

روش تحقیق در این پژوهش از نوع روش‌های مروری است و هدف از آن، بررسی پیشرفت‌های اخیر در مورد یک موضوع خاص است تا بتوانیم درک درستی از موضوع را با توجه به بحث درباره یافته‌های ارائه‌شده در مقاله جدید جای دهیم. با توجه به روش تحقیق و بر اساس مفهوم‌شناسی امنیت ملی از منظر امام خمینی(ره) و تأمل در بیانات ایشان، اصول امنیت ملی به صورت زیر شناسایی شدند: اسلام‌محوری و صیانت فرهنگی، حفظ نظام جمهوری اسلامی ایران، یکپارچگی و بیداری جهان اسلام، استقلال سیاسی و خوداتکایی (اصل نه شرقی - نه غربی)، رفاه اقتصادی و ارتقای سطح معیشت مردم، تشکیل حکومت جهانی اسلامی و حمایت از محرومان و مستضعفان جهان. شایان ذکر است رویکرد امام خمینی(ره) به امنیت در چهار بعد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و امنیتی - نظامی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت.

واژگان کلیدی

امنیت ملی، مفهوم‌شناسی، امام خمینی(ره)

۱ . کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، پژوهشگر مرکز آینده‌پژوهی دانشگاه جامع امام حسین(ع)
۲ . کارشناسی ارشد علوم سیاسی، پژوهشگر مرکز مطالعات مدیریت جهادی دانشگاه جامع امام حسین(ع)

مقدمه

امنیت، مطلوب، ارزشمند و نیاز دیرینه بشریت است و بحث درباره ضرورت تأمین آن، تاریخی کهن در حیات انسان دارد و انسان‌ها، گروه‌ها و جوامع، به ویژه در زمان ناامنی، قدر و منزلت آن را بهتر و بیشتر درک می‌کردند و برای رسیدن به آن به منزله ضرورتی حتمی از تمام هوش و توان خود بهره می‌گرفتند؛ اما مفهوم امنیت ملی به‌رغم نیاز همیشگی به آن و گستردگی و وضوح ظاهری‌اش، به دلیل نسبی بودن، ذهنی بودن، سیالیت و زمینه‌بندی ابهام و پراکندگی معنایی دارد و از آنجا که مفهوم امنیت ملی به عناصر و مؤلفه‌های قدرت ملی دولت‌ها و فرایندها و روندهای محیط منطقه‌ای و جهانی وابسته است، ماهیت قدرت و ساخت اجتماعی آن تغییرات و دگرگونی‌هایی می‌یابد و به همان اندازه تعریف و ابعاد آن نیز دگرگون می‌شود. اما در هر پژوهش مفهوم‌شناسی و تعریف عملیاتی مفاهیم مورد کاربرد در آن مانند بنیان و زیربنایی است که ساختمان هر نظریه و گزاره‌های هر پژوهشی بر آن استوار می‌شود. بنابراین در این پژوهش بر آن شدیم مفهوم امنیت ملی را از منظر امام خمینی (ره) بررسی کنیم و ابعاد و مؤلفه‌های آن را به خوبی بشناسیم تا با تکیه بر آن بتوانیم درک درستی از مفهوم امنیت ملی به دست آوریم.

هدف پژوهش

ویژگی واژه‌های «امنیت» و «ملی» و حوزه‌های معرفتی وابسته به آن، قدمت و دیرینگی است؛ اما ترکیب آن دو با یکدیگر به منزله اصطلاحی نوین است. حوزه مطالعاتی خاص با نام «امنیت ملی» حوزه‌ای جدید، مفهومی غربی و اغلب آمریکایی است که در جنگ جهانی دوم و پس از آن، مطرح شد. بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند ماهیت مبهم، چند لایه و پیچیده امنیت، ارائه عام و جهان‌شمول از آن را دشوار و حتی ناممکن می‌کند. به دلیل الزامات روش‌شناختی، هیچ گریزی از تعریف، روشن‌گری و ابهام‌زدایی از این مفهوم و عرضه تعریف عملیاتی^۱ و ترسیم حد و مرز دقیق، سنجش‌پذیر و همه فهم از آن نیست. بر همین اساس هدف این پژوهش، مفهوم‌شناسی دقیق این واژه از منظر امام خمینی (ره) است که با ژرف‌اندیشی و جامعیت نظر مثال‌زدنی خویش، توانسته‌اند افق‌های جدیدی را در این حوزه پیش پای پژوهشگران قرار دهند.

روش پژوهش

مقالات مروری با توجه به موضوع مورد مطالعه و روش مورد استفاده به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند: مقالات مروری ساده، مقالات مروری سیستماتیک، مقالات مروری فراتحلیل. از آنجا که روش تحقیق در مقاله حاضر بر اساس جست‌وجوی ادبیات و پیشینه موجود است و در نهایت به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری می‌پردازد، در زمره تحقیقات مروری ساده قرار دارد. هدف از نوشتن مقالات مروری، بررسی پیشرفت‌های اخیر درباره موضوعی خاص است تا بتوان درک درستی از موضوع را با توجه به بحث پیرامون یافته‌های ارائه‌شده در مقاله جدید جای داد. مقاله مروری در واقع جمع‌بندی نظرهای سایر محققان درباره یک موضوع است که نویسنده می‌تواند نظرهای انتقادی یا تحلیلی خود را هم به آن اضافه کند.

ادبیات پژوهش

۱. مفهوم امنیت ملی

از دیدگاه استانی هافمن،^۱ امنیت عبارت است از حفاظت از یک ملت از حمله فیزیکی و مصون و محفوظ داشتن فعالیت‌های اقتصادی آن از جریان‌های ویران‌کننده بیرونی. به نظر ژول کومبان،^۲ امنیت واقعاً چیزی بیش از تأمین و حفظ وطن مردم و حتی سرزمین‌های ماورای دریاها متعلق به آنان معنی می‌دهد. امنیت کسب احترام و اعتبار جهانی، تأمین منافع اقتصادی مردم و هر چیز دیگری است که شأن و حیات ملت را می‌سازد. از دیدگاه ریچارد کوپر،^۳ امنیت ملی عبارت است از توان یک جامعه برای حفظ و بهره‌گیری از فرهنگ و ارزش‌های خود (ماندل، ۱۳۷۷: ۴۹). فالتزگراف^۴ امنیت را تلاش برای ایجاد توازن، کاهش تهدیدها و حفظ توانمندی‌ها از جمله توانمندی‌های نظامی تعریف می‌کند (فالتزگراف، ۱۳۸۶: ۲۷۳). رابینسون^۵ معتقد است امنیت ملی ناظر بر صیانت از دولت-ملت‌ها از تهدیدهای داخلی و خارجی نسبت به منافع ملی‌شان است. البته مصادیق منافع و تهدید از متفکری به متفکر دیگر و

1 . Stanly Hofman

2 . Jules Comban

3 . Richard Copper

4 . Robert Pfaltzgraph

5 . Robinson

از کشوری به کشور دیگر تفاوت می‌کند. برای مثال، اگر مهم‌ترین هدف امنیت ملی کشورها را بقا بدانیم، دولت‌های قوی که ثبات داخلی تضمین شده دارند، اساسی‌ترین هدف امنیت ملی خود را در قالب صیانت از تهدیدهای نظامی از خارج چارچوب‌سازی می‌کنند، اما دولت‌های ضعیف‌تر بیشتر آن را بر صیانت از خود در برابر تهدیدهای داخلی، مانند انقلاب، کودتا، شورش و غیره مفهوم‌سازی می‌کنند (رابینسون، ۲۰۰۸). با الهام از این تعریف‌ها می‌توان تعریف امنیت ملی را چنین جمع‌بندی کرد: توانایی جامعه برای حفاظت و صیانت از موجودیت فیزیکی، زیستی و معیشتی، فرهنگی و ارزشی مردم سرزمین و نظام سیاسی و ارتقا و بهینه‌سازی آن و نیز دستیابی به اهداف و منافع ملی در دوران جنگ و صلح در برابر تهدیدهای بالقوه و بالفعل داخلی و خارجی.

۲. ویژگی‌های امنیت ملی

امنیت ملی هم از نظر مفهومی و هم از دیدگاه پدیدارشناختی ویژگی‌هایی دارد که بدون شناخت آنها، درک این مفهوم دشوار است. هر چند خصایص ذاتی امنیت ملی در ترسیم و تعیین ویژگی‌ها نیز مداخله می‌کند و آن را با نسبت و زمینه‌مندی مواجه می‌کند و هر سیاستمدار یا محقق از دیدگاه نظام ارزشی خود به بیان شناسه‌های آن می‌پردازد، اما صفاتی به صورت قدر متقن و نسبتاً مشترک از دیدگاه اغلب صاحب‌نظران امنیت‌پژوه بیان شده است که در زیر به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

الف) رابطه التزامی امنیت - تهدید

درک درست مفهوم امنیت در گرو فهم مفهوم تهدید^۱ است؛ به عبارت دیگر، فهم مفهوم امنیت بدون شناخت و توجه صریح یا ضمنی به همزاد آن، یعنی تهدید، امکان‌پذیر نیست؛ زیرا به تعبیر ماندل، ایدهٔ تهدید در قلب تعریف امنیت قرار دارد و به مثابه محور بحث است (ماندل، ۱۳۷۷: ۵۲).

ب) ذهنی یا تصویری بودن امنیت

یکی دیگر از ویژگی‌های امنیت، ذهنی بودن این مفهوم است؛ بدین معنی که احساس امنیت یا ناامنی تا حدود زیادی متأثر از تصور یا برداشت^۱ است. ذهنیت، نگرش و درک نخبگان سیاسی و مردم جامعه از چالش‌ها، آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدها از یک سو و دیدگاه آنان نسبت به میزان قدرت، حدود و دایرهٔ اطلاق منافع، ارزش‌ها و مصالح ملی و چگونگی باور و اعتماد نسبت به توانمندی‌های بالفعل و بالقوه جامعه از سوی دیگر (تاجیک، ۱۳۸۱: ۳۵).

ج) نسبیت و سلاسیت امنیت

امنیت مفهومی نسبی، سیال، متغیر و پویاست و در جهان عینی، دستیابی به امنیت مطلق ناممکن است؛ به عبارت دیگر، امنیت ارزش و واقعیتی است که جوامع به میزان کمتر یا بیشتر از آن بهره‌مندند و نمی‌توان جامعه‌ای را تصور کرد که امنیت تام و مطلق داشته باشد. به بیان دیگر، امنیت مطلق یک جامعه به منزلهٔ ناامنی است (تاجیک، ۱۳۸۱: ۱۵).

د) تعامل و تداخل سطوح امنیت

مطابق رهیافت سیستمی، به ویژه با توجه به تحولات ساختاری در عرصهٔ ارتباطات و اطلاعات طی دهه‌های اخیر، محیط‌های متنوع ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی ویژگی درهم‌کنشی، تعامل و وابستگی متقابل یافته‌اند؛ بدین معنی که هرگونه تحول و رخدادی در سطح منطقه یا جهان، ضریب امنیت و درجهٔ آسیب‌پذیری محیط داخلی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد و متقابلاً امواج تهدیدزای مناسبات و نیروهای محیط درونی به محیط‌های بلافصل یا با واسطه خارجی نیز ساطع می‌شود (میرعرب، ۱۳۷۹: ۳۵).

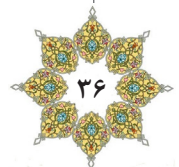
هـ) سرزمین‌پایگی، شناسه محوری امنیت ملی

مفهوم امنیت ملی از نظر تاریخی با پیدایش نظام دولت - ملت، پس از پایان جنگ‌های سی سالهٔ مذهبی ۱۶۱۸ - ۱۶۴۸، انعقاد قرارداد وستفاليا و تکوین واحدهای ملی و صورت‌بندی جدید نظام بین‌المللی در مقابل نظام‌های دولت - شهری، امپراتوری،

ملوک الطوایفی و مانند آن پیوندی ناگسستنی دارد. از این مقطع به بعد، ویژگی سرزمین، محدوده سرزمینی مؤلفه جغرافیا و چارچوب ارضی، در این نظام نقشی برجسته و بنیادین یافت و تصور دولت - ملت بدون توجه به محدوده جغرافیایی معین ناممکن شد. اساساً در هر بحثی درباره امنیت ملی، موضوع تهدید، فرصت یا آسیب‌هایی که متوجه شهروندان، نظام سیاسی یا کلیت جامعه محصور در سرزمین معینی است، مد نظر قرار می‌گیرد و همین خصلت سرزمین محوری امنیت ملی موجب می‌شود عنصر جغرافیا و سرزمین با مسئله مرجع امنیت پیوند یابد. ناگفته نماند هم تداخل سطوح امنیت و ناامنی و هم ظهور تهدیدهای فراسرزمینی، مانند تروریسم بین‌المللی و غیره باعث شده است اندیشمندانی مانند بوزان و ویور^۱ از اصطلاح «امنیت غیرسرزمینی» بهره ببرند. منظور از این نوع امنیت، حوادث و رخدادهایی است که ماهیت غیرسرزمینی دارند، مانند جهانی شدن، گرم شدن هوای کره زمین، جنایت‌های فراملی و تروریسم بین‌المللی؛ اما به رغم اهمیت یافتن مسائل امنیتی غیرسرزمینی، در بیشتر مناطق دنیا همچنان دستور کار امنیتی سنتی حاکم است که در آن ساخت‌یابی سرزمینی هسته بسیاری از مسائل را تشکیل می‌دهد (بوزان و ویور، ۱۳۸۸: ۲۱۹ - ۲۲۳).

۳. ابعاد و مؤلفه‌های امنیت ملی

نگاهی استقرایی به احصای ابعاد امنیت ملی از دیدگاه اندیشمندان و امنیت‌پژوهان مختلف، ابعاد پنج‌گانه امنیت ملی شامل بعد نظامی، اقتصادی، محیط زیست و منابع، اجتماعی - فرهنگی و بعد سیاسی را به ما معرفی می‌کند که در قالب جدول زیر به بیان آنها می‌پردازیم:

جدول ۱- ابعاد و مؤلفه‌های امنیت ملی

ردیف	بعد	تعریف	منبع
۱	نظامی	امنیت نظامی بیشتر به معنای توانایی حکومت‌ها برای حفاظت از خودشان در برابر تهدیدهای نظامی داخلی و خارجی است؛ با این حال می‌تواند کاربرد قدرت نظامی برای دفاع از دولت‌ها یا حکومت‌ها در برابر تهدیدهای غیرنظامی متوجه موجودیت آنها (مهاجران یا ایدئولوژی‌های رقیب) را نیز دربرگیرد.	(بوزان و همکاران، ۱۳۸۶)
۲	اقتصادی	بعد اقتصادی امنیت ملی قابلیت و قدرت اقتصادی و موفقیت در بازارهای بین‌المللی، دسترسی به منابع، سرمایه و پول، منابع مالی و بازارهای لازم برای حفظ سطوح قابل قبول از رفاه و قدرت دولت را دربرمی‌گیرد. به نظر «روزکراس» دست کم پنج عنصر اقتصادی در قدرت ملی بر امنیت ملی تأثیر می‌گذارد. این عناصر عبارت‌اند از: منابع طبیعی، منابع تولیدی، منابع غیرمشهود یا غیرملموس، سرمایه‌های منقول و نیروی انسانی.	(روزکراس، ۱۳۸۶: ۳۴۶؛ ماندل، ۱۳۷۷: ۷۴؛ بوزان، ۱۳۷۸: ۳۴)
۳	اجتماعی - فرهنگی	بدین ترتیب می‌توان گفت بعد اجتماعی - فرهنگی امنیت ملی به معنی قابلیت حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، مذهب، هویت و عرف ملی با شرایط قابل قبولی از تحول است. در این بعد از امنیت ملی، اگر مسئله یکپارچگی، همگرایی و انسجام زیربنای اجتماعی - فرهنگی و قوت و ضعف کشورها، زیرساخت ارزشی، اعتقادی، سنت‌ها و هویت وحدت‌بخش جامعه را نفی یا کم‌رنگ کند و ضریب همگرایی را کاهش دهد، تهدید امنیتی تلقی می‌شود؛ از این رو، برخی از صاحب‌نظران امنیت اجتماعی را «امنیت هویتی» معرفی کرده‌اند.	(بوزان، ۱۳۷۸: ۳۴؛ شیهان، ۱۳۸۸: ۱۰۸)
۴	سیاسی	امنیت سیاسی را توانایی جامعه برای استمرار بخشیدن به ویژگی‌های سیاسی بنیادین خود در پرتو شرایط تغییر یافته در مقابل تهدیدهای واقعی یا احتمالی ارزیابی می‌کنند. «ازر» ^۱ و «مون» ^۲ نیز با اولویت بخشیدن به رویکرد نرم‌افزاری و جایگزین کردن آن با رویکرد سنتی سخت‌افزاری، سه مؤلفه مشروعیت، یکپارچگی و توان سیاست‌سازی را اجزای مؤثر تشکیل‌دهنده نرم‌افزار مدیریت امنیتی می‌دانند.	(Waver, 1993: 23)؛ آزر و مون، ۱۳۷۹: ۱۱۶)
۵	منابع - محیطی	این دیدگاه با تعریف وسیع مفهوم امنیت تأکید می‌کند که مشکلات زیست‌محیطی بشریت را صرف نظر از اینکه در کدام محدوده سرزمینی زندگی می‌کنند، تهدید می‌کند. بدین ترتیب، هدف این بعد از امنیت ملی عبارت است از: حفظ و افزایش میزان دسترسی به منابع ملی حیاتی، به ویژه منابع تجدیدنشدنی و مواد معدنی استراتژیک و سوخت‌های فسیلی و از طرف دیگر، تلاش مستمر و نهادینه برای کاهش آلودگی و نگهداری از محیط زیست و ارتقای کیفیت آن و حفظ و بهبود شرایط زندگی در محیط محلی و جهانی.	(تریف، ۱۳۸۶: ۱۰)

۴. رویکردهای مختلف درباره امنیت ملی

الف) رویکرد سنتی امنیت ملی

رویکرد سنتی یا کلاسیک که بدان رویکرد سخت‌افزاری نیز گفته می‌شود، برخاسته از مکتب واقع‌گرایی (رنالیسم) سیاسی است که سیاست را جنگ قدرت می‌پندارد. از نظر تاریخی، با الهام از نظام دولت - ملت وستفالیایی و باورمندی به نقش غالب بازیگری دولت - ملت، دولت را عامل اصلی تأمین امنیت می‌شمارد. در نگاهی کوتاه و کلی، رویکرد سنتی شناسه‌های زیر را دارد: غرب‌محوری، برون‌انگاری خاستگاه تهدیدهای امنیتی و نظامی‌گرایی (ماندل، ۱۳۷۷: ۱۶-۱۸).

ب) رویکرد نرم‌افزاری و نوین امنیت ملی

برخلاف رویکرد کلاسیک، که بر خاستگاه خارجی تهدیدها و ماهیت صرفاً نظامی آنها تأکید داشت، در برداشت نرم‌افزاری، ضمن توجه به بعد نظامی، بر نقش عوامل داخلی شامل عوامل اقتصادی، زیست‌محیطی، علم و دانایی، کارامدی و توان سیاست‌سازی، روابط دولت و ملت (مشروعیت سیاسی)، توان یک‌پارچه‌سازی و ملت‌سازی^۱ تأکید می‌شود. رویکرد نرم‌افزاری با نفی دولت - مرکزی^۲ سنت‌گرایانه، امنیت‌سازی، امنیت‌زدایی و تهدیدزدایی را ناشی از نقش‌آفرینی بازیگران مختلف شامل بازیگران فرادولتی و فرودولتی می‌داند. در این رویکرد، سازمان‌ها و مجامع فروملی، مانند گروه‌های قومی، گروه‌های حامی محیط زیست و جنبش‌های نوین هویتی، نهادهای فراملی، مانند سازمان‌های جهانی حقوق بشر، رژیم‌های محیط زیست، اتحادیه‌ها و سازمان‌های عمومی و خصوصی بین‌المللی نیز می‌توانند هم در تأمین امنیت و هم در آفرینش تهدید نقش داشته باشند (سالار، ۱۳۸۲: ۱۱۱-۱۱۸).

1 . Nation - building

2 . State - centrism

امنیت ملی از منظر امام خمینی(ره)

۱. اصول امنیت ملی از نگاه امام خمینی(ره)

از بطن گفته‌ها و متن تصریحی یا تلویحی مواضع امام خمینی(ره) در مقام سیاستمدار، فقیه، ایدئولوگ و بنیان‌گذار انقلابی مردمی - نه به مثابه متفکری صرفاً امنیت‌پژوه - اصول کلی زیر به منزله اصول و مبانی امنیت ملی فهمیده و استخراج می‌شود. این اصول را می‌توان از ابعاد گوناگون تقسیم‌بندی کرد، مانند اصول مبتنی بر گفتمان حفظ‌محور (درون‌گرا) یا بسط‌محور (برون‌گرا)؛ اصول سیاسی، فرهنگی، اقتصادی؛ اصول آرمان‌گرایانه یا عمل‌گرایانه (واقع‌گرایانه) و... . اصول امنیت ملی ایران از نگاه امام خمینی(ره) به شرح زیر است:

الف) اسلام‌محوری و صیانت فرهنگی

اسلام به منزله دین جامع و کامل، حیات‌بخش، انسان‌ساز، تعالی‌آفرین و راهنمای عمل سیاست‌گذاران در نظام اسلامی در کانون توجه و مرکز اندیشه امنیتی امام خمینی(ره) قرار دارد. در قرائت ایشان، اسلام از یک سو، با توجه به توان بسیج سیاسی و اعتقادی پیروانش، به مثابه یکی از مؤلفه‌های مؤثر و انکارناپذیر قدرت ملی - دینی با کارکرد امنیت‌زایی و تهدیدزایی از حکومت، جامعه اسلامی به شمار می‌آید که وجود حاکمیت، بالندگی و پویایی آن نظام اسلامی را قدرتمند می‌کند و نبود، تهدید، تضعیف و حاشیه‌نشینی و رکود فکری، ناتوانی و کم‌توانایی اجرایی آن به منزله ناامنی و ضعف نظام تلقی می‌شود. از مجموع گفتارهای امام خمینی(ره) درباره جایگاه قانونی اسلام در تأمین امنیت ملی می‌توان به این نتیجه رسید که اسلام، کارکرد تولید و بازتولید هویت، تأمین مصلحت ملت، رفع عوامل شقاق و حذف زمینه‌های نفاق و چندپارچگی و در مقابل، ایجاد و تقویت بنیادهای وحدت و همبستگی را دارد و با تحقق شرایط دستیابی به عوامل قدرت، به ویژه قدرت نرم‌افزاری از راه تجهیز و بسیج ایدئولوژیک پیروان و سرانجام توانمندی آن برای حل مشکلات و پاسخگویی به مطالبات آنان، اصل محوری تأمین امنیت ملی در رویکرد امام خمینی(ره) به شمار می‌رود (فالتزگراف، ۱۳۸۶).

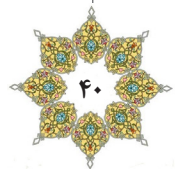

ب) حفظ نظام جمهوری اسلامی ایران

حفظ نظام جمهوری اسلامی، که بعد از چندین قرن و از رهگذر مبارزاتی طاقت‌فرسا در ایران تشکیل شده است، از ارکان مهم تأمین امنیت ملی در رویکرد امام خمینی (ره) است. طبق تحلیل بسیاری از امنیت‌پژوهان، از بارزترین مصداق‌های امنیت ملی کشورها، حفظ و تداوم نظام سیاسی، تثبیت و نهادینه شدن ساختار قدرت، تحکیم و تعمیق مبانی مشروعیت آن است و هرگونه خلل در کلیت نظام سیاسی، وقوع آسیب یا تهدید نسبت به امنیت ملی را نشان می‌دهد. امام خمینی (ره) نیز که میان مراجع مختلف امنیت، جایگاه مهمی برای حکومت قائل بودند و آن را وسیله و ابزاری برای پاسداشت ارکان دیانت و صیانت از قوای شریعت و مجرای برای جاری شدن اوامر الهی و انسداد نواهی اخلاقی و نیز سازوکار خدمت به ملت می‌دانستند، در شمارش ارکان امنیت ملی بر حفظ نظام جمهوری اسلامی بسیار تأکید کردند: «اگر حفظ اسلام جزء فریضه‌های بزرگ است و بزرگ‌ترین فرضیه است، بر همه ما و شما و همه ملت و همه روحانیون، حفظ این جمهوری اسلامی از اعظم فرایض است» (امام خمینی (ره) ۱۳۸۵، ج ۱۵: ۳۲۹).

ج) یکپارچگی و بیداری جهان اسلام

در آرا و افکار امام خمینی (ره) برون‌گرایی، امت‌محوری، مستضعف‌گرایی و در نتیجه، نگاه فرامرزی به امنیت ملی موقعیتی کانونی دارد. این نگرش، که از آموزه‌های دینی و مذهبی ملهم است، امنیت ملی ایران را با امنیت ملی جهان اسلام هم‌پیوند فرض می‌کند و وقوع هرگونه آسیب یا تهدید نسبت به امنیت، وحدت و منفعت کشورهای اسلامی را به منزله تهدید نسبت به امنیت ملی ایران می‌داند. «دولت‌های کشورهای اسلامی با پشتیبانی ملت‌ها می‌توانند یک ارتش مشترک دفاعی بیش از صد میلیونی تعلیم‌دیده خبره و یک ارتش ده‌ها میلیونی زیر پرچم داشته باشند که بزرگ‌ترین قدرت را در جهان به دست آورند و اکنون که این حاصل نیست، دولت‌های اسلامی منطقه و حواشی آن می‌توانند یک ارتش ذخیره ده‌ها میلیونی و یک ارتش بیش از ده میلیونی تحت پرچم برای دفاع از کشورهای اسلامی داشته باشند که این نیز فوق قدرت‌هاست» (امام خمینی (ره)؛ ۱۳۸۵، ج ۱۵: ۹۴). از دیدگاه امام خمینی (ره)، وحدت و یکپارچگی مسلمانان جهان و گسترش شعاع بیداری اسلامی، که با توان‌افزایی ملل مسلمان همراه است، ضمن افزایش قدرت مقاومت در برابر آسیب‌ها و افزایش امکان

مقابله با تهدیدها، قابلیت بازدارندگی و میدان مانور درخور توجهی را نیز به کشورهای اسلامی می‌بخشد.

د) استقلال سیاسی و خوداتکایی (اصل نه شرقی - نه غربی)

پاسداری از استقلال ملی و رهایی از جایگاه فرودستی و نجات از تبعیت دولت‌های خارجی بخشی از رسالت امنیتی دولت اسلامی است که با پیش گرفتن تدبیرها و اعمال سیاست‌های خاصی محقق می‌شود و هر فعالیت و سیاست کوتاه‌مدت یا درازمدتی، که به نحوی استقلال ملی را مخدوش، پایه‌های خوداتکایی را تضعیف و مبانی وابستگی به دولت‌های بیگانه، به ویژه دولت‌های متخاصم را تشدید کند، اقدامی برای اخلال به امنیت ملی ارزیابی می‌شود؛ از این رو، در اندیشه امنیتی امام(ره)، هرگونه وابستگی به خارجیان و مداخله بیگانگان در تعیین سرنوشت کشور و ترسیم سیاست‌های ملی، خودباختگی و احساس ناتوانی، خودکم‌پنداری و حقارت در برابر اراده بیگانگان، عوامل ناامن‌کننده و بازدارنده استقلال و خودکفایی‌اند که همواره انکار و طرد شده‌اند. «بر هیچ‌یک از مردم و مسئولین پوشیده نیست که دوام و قوام جمهوری اسلامی ایران بر پایه سیاست نه شرقی و نه غربی استوار است و عدول از این سیاست، خیانت به اسلام و مسلمین باعث زوال عزت و اعتبار و استقلال کشور و ملت قهرمان ایران خواهد بود» (امام خمینی(ره)، ۱۳۸۵، ج ۲۱: ۱۵۵).

ه) رفاه اقتصادی و ارتقای سطح معیشت مردم

از مهم‌ترین ارکان امنیت ملی، ارتقای قابلیت پاسخگویی حکومت برای برآوردن نیازمندی‌ها و تأمین مطالبات متنوع و خواسته‌های عاجل و آتی شهروندان است. چنین قابلیت‌هایی با تأمین رضایت مردم می‌تواند استواری، سامان‌یابی و ثبات دولت‌ها را موجب شود و با گسترش قاعده مقبولیت و مشروعیت آنها سازوکارهایی نرم‌افزاری را برای تأمین امنیت ملی فراهم کند. با تحقق رضایتمندی مردم و جلب اعتمادشان، توان حکومت برای اتکا به مشارکت رضایت‌آمیز به منظور مقابله با تهدیدهای خارجی و دفاع از کشور در برابر هجمه‌های خارجی و استیلاطلبی بیگانگان دو چندان می‌شود. بر عکس، مردم ناراضی از حکومت و بی‌اعتماد به توانایی پاسخگویی آن، اندک اندک به استقلال ملی کم‌توجه می‌شوند و چه بسا برای رهایی از تنگناها و رفع مشکلات به یاری بیگانگان چشم بدوزند و در مواقع خطر و بحران، با بی‌اعتنایی از یاری حکومت و دفاع از آن دریغ کنند. «این از حداقل [حقوق] هر فرد است که باید مسکن داشته

باشد. مشکل زمین باید حل شود و همه بندگان محروم خدا باید از این موهبت الهی استفاده کنند. همه محرومان باید خانه داشته باشند. هیچ کس در هیچ گوشه مملکت نباید از داشتن خانه محروم باشد» (امام خمینی(ره)، ۱۳۸۵، ج ۶: ۵۱۹). «شما حالا باید از اول شروع کنید و قصدتان این باشد که خودتان مستقل در همه چیز باشید؛ در فرهنگ مستقل باشید، در صنعت مستقل باشید، در زراعت مستقل باشید. وقتی بنا را بر این معنا گذاشتید و با این عزم وارد میدان شدید، می‌توانید کشور خودتان را نجات بدهید و کشور خودتان را مستقل کنید» (امام خمینی(ره)، ۱۳۸۵، ج ۱۴: ۲۴۶).

و) تشکیل حکومت جهانی اسلامی و حمایت از محرومان و مستضعفان جهان
مطابق آرای امام خمینی(ره)، هرگونه وقفه و خلل در تشکیل دولت بزرگ اسلامی یا تشدید ستمگری و نابرابری، بی‌عدالتی جهانی و ناتوانی یا کم‌توانی محرومان در تغییر توأمان ساختار ناعادلانه قدرت سیاسی داخلی و مناسبات استکباری بین‌المللی، امنیت است و بر عکس، توسعه و گسترش موج بیداری اسلامی برای تشکیل حکومت اسلامی و زمینه‌سازی امکان خودآگاهی، هویت‌بخشی و خیزش محرومان علیه دولت‌های استبدادی و دگرگون‌سازی ساختار قدرت سلسله‌مراتبی و استکباری جهانی، نویدبخش تأمین و تحکیم امنیت جهانی از جمله امنیت ملی ایران خواهد بود. ایشان با چنین نگاهی فرمودند: «البته ما این واقعیت و حقیقت را در سیاست خارجی و بین‌الملل اسلامی‌مان بارها اعلام نموده‌ایم که درصدد گسترش نفوذ اسلام در جهان و کم کردن سلطه جهان‌خواران بوده و هستیم. حال اگر نوکران آمریکا نام این سیاست را توسعه‌طلبی و تفکر تشکیل امپراتوری بزرگ می‌گذارند، از آن باکی نداریم و استقبال می‌کنیم. ما درصدد خشکانیدن ریشه‌های فاسد صهیونیسم، سرمایه‌داری و کمونیسم در جهان هستیم. ما تصمیم گرفته‌ایم، به لطف و عنایت خداوند بزرگ، نظام‌هایی را که بر این سه پایه استوار گردیده‌اند نابود کنیم؛ و نظام اسلام رسول الله- صلی الله علیه و آله وسلم- را در جهان استکبار ترویج نماییم» (امام خمینی(ره)، ۱۳۸۵، ج ۲۱: ۹۱). «من به صراحت اعلام می‌کنم که جمهوری اسلامی ایران با تمام وجود برای احیای هویت اسلامی مسلمانان در سراسر جهان سرمایه‌گذاری می‌کند و دلیلی هم ندارد که مسلمانان جهان را به پیروی از اصول تصاحب قدرت در جهان دعوت نکند و جلوی جاه‌طلبی و فزون‌طلبی صاحبان قدرت و پول و فریب را نگیرد» (امام خمینی(ره)، ۱۳۸۵، ج ۲۱: ۹۱). «ما باید برای پیشبرد اهداف و منافع ملت محروم ایران برنامه‌ریزی کنیم. ما باید در ارتباط با مردم جهان و رسیدگی به مشکلات و مسائل مسلمانان و

حمایت از مبارزان و گرسنگان و محرومان با تمام وجود تلاش نماییم و این را باید از اصول سیاست خارجی خود بدانیم» (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵، ج ۲۱: ۹۱).

۲. مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت ملی از نگاه امام خمینی (ره)

امام خمینی (ره) با برداشتی سنتزی و ترکیبی، ابعاد سلبی و ایجابی را درک و بیان کردند و به اقتضای زمان و مکان، ماهیت مخاطبان و به تناسب زمینه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی، عوامل تهدید امنیت ملی یا مؤلفه‌های مفهوم آن را یادآور شدند. در این گفتار، از دیدگاه ایجابی، عوامل ایجادکننده و مقوم امنیت ملی از متن گفتار امام خمینی (ره) استخراج می‌شود.

الف) مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت سیاسی

تحقق امنیت ملی مستلزم جمع هم‌زمان مؤلفه‌های چندگانه‌ای است که بی‌گمان، در صورت نبود یا ضعف هر یک، ارکان آن با خلل و سستی روبه‌رو می‌شود و در صورت ادامه، به آسیب‌پذیری جدی و در نهایت تهدید امنیت ملی و سرانجام، فروپاشی واحد سیاسی می‌انجامد. در همین راستا، ارکان امنیت سیاسی با توجه به عملکرد مؤلفه‌های پنج‌گانه زیر شکل می‌گیرد:

جدول ۲- مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت سیاسی (شعبانی، ۱۳۸۴: ۱۴۴-۱۳۵)

متغیر	مؤلفه‌ها	زیرشاخص‌ها
امنیت سیاسی	کارگزاران نظام اسلامی	- ساده‌زیستی مسئولان کشوری - وابسته نبودن به قدرتهای بزرگ - توجه به نیروهای اصیل و مدافع نظام - پایداری و استقامت نیروهای انقلابی و متدین - کارمحوری و شعارگریزی - محروم‌مداری - اعمال قدرت اصلاح‌گرایانه بر مردم در برابر فسادطلبی - وحدت مسئولان - اتخاذ سیاست مستقل و عدم تعهد به شرق و غرب
	مردم	- حضور و پشتیبانی همیشگی مردم از حکومت - اتحاد و وحدت مردم - ایستادگی در برابر متجاوزان - قانون‌مداری - خودباوری و اعتماد به نفس - اعتقاد به صدور انقلاب
	نهادهای نظام سیاسی	- مجلس مردمی و متعهد - حضور علما و روحانیون در مصادر امور

ب) مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت فرهنگی-اجتماعی

در رویکرد نرم‌افزاری به امنیت ملی، بعد اجتماعی و فرهنگی نقطه کانونی موضوع امنیت ملی را تشکیل می‌دهد. در ارزیابی کوتاهی، دسته‌بندی و برشماری کمی و کیفی مؤلفه‌های امنیت ملی و تهدیدها و آسیب‌های پیشروی آن از نگاه امام(ره)، تعلق ایشان به رویکرد نرم‌افزاری را می‌نمایاند؛ زیرا خاستگاه انقلاب اسلامی خاستگاهی فرهنگی - دینی و آرمان‌ها و اهداف آن نیز دینی است. در نتیجه، مهم‌ترین تهدیدها و جدی‌ترین آسیب‌هایی که از دیدگاه امام(ره)، انقلاب، کشور، نظام و مردم با آنها روبه‌رو هستند، تهدیدهای فرهنگی - اجتماعی است. در نقطه مقابل، اساسی‌ترین، کلیدی‌ترین و اولویت‌دارترین مؤلفه‌های تأمین امنیت ملی نیز صبغه فرهنگی - اجتماعی دارند و وجود، ایجاد، تداوم و تحکیم این مؤلفه‌ها، تأمین‌کننده و ضامن امنیت ملی پایدار و فراگیر ارزیابی می‌شوند.

جدول ۳- مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت فرهنگی و اجتماعی (شعبانی، ۱۳۸۴: ۱۴۵-۱۳۳)

متغیر	مؤلفه‌ها	زیرشاخص‌ها
امنیت فرهنگی و اجتماعی	تقویت فرهنگ و ارزش‌های اسلامی	- اعتقاد راستین به نیروی زوال‌ناپذیر الهی
	فعال بودن مسجدها	- بصیرت‌بخشی - بسیجی‌گری و دفاع - مقاومت‌آفرینی
	مردم	- بصیرت و بیداری مردم - نظارت همگانی - رضایتمندی مردم - امیدواری نسبت به آینده
	تعهد و استقلال نهادهای فرهنگ‌ساز	- مطبوعات سالم و متعهد - دانشگاه‌ها و مدرسه‌های سالم
	تقویت و توسعه تبلیغات	- دفاع از حقانیت ملت - گسترش دایره نفوذ - افزایش شمار باورمندان و هواخواهان انقلاب اسلامی
	تداوم و تعمیم روحیه پایداری	- عدم واهمه و تسلیم در برابر زورگویان

ج) مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت اقتصادی

توجه به دیدگاه‌های اقتصادی امام(ره) از نظر یک اقتصاددان و کارشناس در مکتب‌ها و سیاست‌های اقتصادی نیست؛ بلکه از دیدگاه یک رهبر سیاسی جامع‌نگر است که ابعاد اقتصادی امنیت ملی را مد نظر دارد و با توجه به موقعیت و نقش خود، برای آن در جغرافیای معرفت و باور خویش جایگاهی درخور قائل است. از این زاویه، امام(ره)

در مناسبت‌های مختلف و در مواقع ضرورت، مانند دیدار با قشرهای مختلف کشاورزان، کارگران واحدهای تولیدی و صنعتی، صاحب‌نظران و مدیران بخش‌های اقتصادی دولتی و خصوصی به مسائلی به منزله مؤلفه‌های اقتصادی امنیت ملی توجه کرده‌اند که در زیر فهرست مهم‌ترین آنها و سپس به شرح مختصر هر یک اشاره می‌شود.

جدول ۴- مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت اقتصادی (شعبانی، ۱۳۸۴: ۱۳۴-۱۲۲)

متغیر	مؤلفه‌ها
امنیت اقتصادی	خوداتکایی همه‌جانبه با محوریت کشاورزی
	نفی سیاست واردات‌محور
	مشارکت مردم و بخش خصوصی در اقتصاد
	بومی‌گرایی و تکیه به کارشناسان داخلی
	تأمین رفاه عمومی به ویژه محرومان و مستضعفان
	توجه به ستون فقرات کشور و انقلاب: کشاورزان و کارگران

د) مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت نظامی- امنیتی

بارزترین بعد امنیت ملی که دست‌کم در رویکرد سنتی و سخت‌افزاری بلافاصله به اذهان متبادر می‌شد و در رویکرد نوین و نرم‌افزاری نیز تا حدی اهمیت خود را حفظ کرده بود، بعد امنیتی - نظامی آن و به عبارت دیگر، تقویت قوای آفندی و پدافندی، تجهیز و تسلیح نیروهای مسلح به سلاح‌های روز و برخورداری از دانش نظامی روز و آخرین دستاوردهای فناوری نظامی راهی مناسب برای ایجاد بازدارندگی، دفاع مؤثر یا حمله موفقیت‌آمیز در صورت ضرورت، ارزیابی می‌شد. امروزه نیز به رغم اهمیت یافتن سایر ابعاد امنیت ملی، به ویژه غلبه رویکرد نرم‌افزاری، نقش مؤلفه نظامی امنیت ملی همچنان اهمیت بسزایی دارد؛ زیرا منطق حاکم بر روابط بین‌الملل هنوز سیطره اشکال مختلف گفتمان واقع‌گرایی و منفعت‌محوری را روایت می‌کند که زورمداری و میلیتاریسم صبغه بارز آن به شمار می‌رود.

بنابراین، کمتر سیاستمدار، اندیشمند سیاسی و تحلیلگر مسائل بین‌المللی را می‌توان یافت که هر چند آرمان‌گرا باشد، اهمیت قدرت نظامی را در تأمین امنیت پایدار نادیده انگارد؛ از این رو، به رغم برجستگی شناسه‌های ایده‌آلیستی در افکار و رفتار امام خمینی(ره) و با اینکه مباحث فرهنگی - سیاسی واجد موقعیتی کانونی در آرای امنیتی ایشان است، الزامات محیط سیاسی - امنیتی داخلی و اقتضائات محیط پیرامونی، چه حین انقلاب اسلامی و چه پس از پیروزی آن (آغاز درگیری‌های

مسلحانه ضد انقلابیون در مناطق قومی و مرزی و نیز درگیری در عظیم‌ترین و خسارت‌بارترین جنگ ناخواسته و تحمیلی توسط صدام حسین در ربع پایانی قرن بیستم) موجب شد توجه به بعد نظامی - امنیتی امنیت ملی در کانون توجه ایشان قرار گیرد. توجه به این نکته ضروری است که حتی در این بعد نیز، با تفکیک بعد نظامی به دو بعد سخت‌افزاری از قبیل ساز و برگ نظامی و بعد نرم‌افزاری مانند اسلام‌گرایی، دین‌باوری و معنویت‌جویی، افزایش روحیه ملی، افزایش ضریب انسجام درونی و فزونی وزن مؤلفه‌های نرم‌افزاری کاملاً مشهود است. در زیر فهرست عوامل و مؤلفه‌های نظامی امنیت ملی در آرای امام (ره) آورده شده است.

جدول ۵- مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت نظامی - امنیتی (شعبانی، ۱۳۸۴: ۱۳۰-۱۲۸)

مؤلفه‌ها	متغیر
مردمی کردن امنیت و دفاع	امنیت نظامی - امنیتی
اسلام‌محوری نیروهای مسلح	
کارآمدی و اقتدار نیروهای مسلح	

نتیجه‌گیری

پژوهش درباره نسبت بین مفهوم چند وجهی، نسبتاً مبهم و سیال به نام امنیت ملی و آرا و افکار شخصیتی دارای ابعاد گوناگون فکری و رفتاری به نام امام خمینی (ره)، هر چند ضرورتی اجتناب‌ناپذیر اما پیچیده و دشوار و مستلزم مذاقه فراوان است. این تحقیق با رویکردی توصیفی به مثابه گامی آغازین با هدف مفهوم‌شناسی امنیت ملی از منظر امام خمینی (ره) به نگارش درآمده است. از دیدگاه معرفت‌شناسانه، جایگاه مفهوم امنیت ملی در آرای امام خمینی (ره) با متن خوانی و تحلیل محتوای گفته‌ها و بیانات ایشان، ما را به این نتیجه می‌رساند که ایشان در طول حیات خویش گزاره‌هایی را روایت کرده‌اند که اصالت امت‌محوری و فراملی‌اندیشی را در آرای ایشان نشان می‌دهد. امام در ارتباط با اصول امنیت ملی، به موارد زیر اشاره می‌کنند: اسلام‌محوری و صیانت فرهنگی، حفظ نظام جمهوری اسلامی ایران، یکپارچگی و بیداری جهان اسلام، استقلال سیاسی و خوداتکایی (اصل نه شرقی - نه غربی)، رفاه اقتصادی و ارتقای سطح معیشت مردم، تشکیل حکومت جهانی اسلامی و حمایت از محرومان و مستضعفان جهان. درباره مؤلفه‌های تأمین امنیت ملی می‌توان گفت در رویکرد امام خمینی (ره)، چهار بعد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و نظامی - امنیتی دیده می‌شود. مؤلفه‌های مربوط به هر یک از این ابعاد در قالب جدول زیر آورده شده است:

جدول ۶- مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت ملی از منظر امام خمینی(ره)

متغیرها	شاخص‌ها	
سیاسی	- کارگزاران نظام اسلامی - مردم - نهادهای نظام سیاسی	مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت ملی
اجتماعی - فرهنگی	- تقویت فرهنگ و ارزش‌های اسلامی - فعال بودن مساجد - مردم - تعهد و استقلال نهادهای فرهنگ‌ساز - تقویت و توسعه تبلیغات - تداوم و تعمیم روحیه پایداری	
اقتصادی	- خوداتکایی همه‌جانبه با محوریت کشاورزی - نفی سیاست واردات - مشارکت مردم و بخش خصوصی در اقتصاد - بومی‌گرایی و تکیه بر کارشناسان داخلی - تأمین رفاه عمومی - توجه به کشاورزان و کارگزاران (ستون انقلاب)	
نظامی - امنیتی	- مردمی کردن امنیت و دفاع - اسلام‌محوری نیروهای مسلح - کارآمدی و اقتدار نیروهای مسلح	

منابع فارسی

- آزر، ادوارد ای. و چونگ این مون (۱۳۷۹)، امنیت ملی در جهان سوم، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۱)، مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- یدالله خانی، علی (۱۳۸۲)، نظریه‌های امنیت، مقدمه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی، ج ۱، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- برژینسکی، زیگنیو (۱۳۶۹)، در جست‌وجوی امنیت ملی، ترجمه ابراهیم خلیلی، تهران: نشر سفیر.
- بوزان، باری (۱۳۷۸)، مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه ناشر، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بوزان، باری (۱۳۸۸)، از جامعه بین‌الملل تا جامعه جهانی، ترجمه محمدعلی قاسمی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بوزان، باری و الی ویور (۱۳۸۸)، مناطق و قدرت‌ها، ترجمه رحمان قهرمان‌پور، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بوزان، باری، الی ویور، الی و پاپ دووید (۱۳۸۶)، چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت، ترجمه علیرضا طیب، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۱)، مقدمه‌ای بر استراتژی امنیت ملی، ج ۱، رهیافت‌ها و راهبردها، تهران: مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۸۵)، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- دوویچ، کارل و دیگران (۱۳۷۵)، نظریه‌های روابط بین‌الملل، تدوین و ترجمه وحید بزرگی، ج ۱، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- روزکرانس، ریچارد (۱۳۸۶)، اقتصاد و امنیت ملی: روند تکاملی، در رویکردهای جدید در مطالعات امنیتی، ترجمه سیدمحمدعلی متقی‌نژاد، ج ۱، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- روشندل، جلیل (۱۳۷۴)، امنیت ملی و نظام بین‌المللی، تهران: سمت.
- سالار، محمد (۱۳۸۲)، «مؤلفه‌های امنیت در اندیشه‌های امام خمینی رحمه الله علیه»، فصلنامه اندیشه انقلاب اسلامی، ش ۶، تابستان.
- شعبانی سارویی، رمضان (۱۳۸۴)، «استراتژی دفاع مردمی و تأثیر هویت آن»، فصلنامه مطالعات ملی، ش ۲۳، س ۶.
- شهبان، مایکل (۱۳۸۸)، امنیت بین‌الملل، ترجمه سیدجلال الدین دهقانی فیروزآبادی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- طیب، علیرضا (۱۳۸۰)، ارزیابی‌های انتقادی در زمینه امنیت بین‌الملل، گردآوری و ترجمه، تهران: نشر نی.
- عباسی، اشلقی (۱۳۸۳) «تحلیل امنیت در پارادایم‌های حاکم بر روابط بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات راهبردی، س ۷، ش ۳.
- فالتزگراف، رابرت (۱۳۸۶)، «کاربرد نیروی نظامی در آینده»، در ریچارد شولتز، روی گادسون و جرج کوئیستر (۱۳۸۶)، رویکردهای جدید در مطالعات امنیتی، ج ۱، ترجمه سید محمدعلی متقی‌نژاد، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- قاسمی، فرهاد (۱۳۷۹)، «جایگاه گفتمان امنیت در جدال‌های پارادایمی روابط بین‌الملل واقع‌گرایی»، گفتمان امنیت ملی، کتاب اول، تهران: مؤسسه مطالعات سیاسی- فرهنگی اندیشه ناب.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۸۱)، اصول سیاست خارجی و روابط بین‌الملل، تهران: سمت.
- کاکس، رابرت دلیو (۱۳۸۰)، رئالیسم نو: چشم‌اندازی بر چندجانبه‌گرایی، ترجمه مهدی رحمانی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ماندل، رابرت (۱۳۷۷)، چهره متغیر امنیت ملی، ترجمه ناشر، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- میرعرب، مهرداد (۱۳۷۹)، «نیم‌نگاهی به مفهوم امنیت»، ترجمه عبدالقیوم سجادی، فصلنامه علوم سیاسی، ش ۹، تابستان.

- نصری، قدیر (۱۳۸۲)، «جایگاه مفهوم روش در مکتب واقع‌گرایی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، س ۶، ش ۴.

منابع لاتین

- Baldwin, D and A (1993), *Neorealism and Neoliberalism: The Contempondary Debate*, New York: Columbia University Press.
- Doyle, Micheal (1993), *Liberalism and World Politics Revisited*, New York: StMartins Press.
- Falk, Richard (1987), *Promise of Woed Order: Essays in nor Matine International Relations*, U.S.A. Prentice- Hall.
- Keohene, Robert and Lisal, Martin (1995), "The Promise of Institutional Theory", *International Security*, Vol. 20, No.1, Summer.
- Lippmann, Walter (1973), "Cold War, U.S.A", *Joammd Colter Books*.
- Morgenthau, Hans J., *Politics among Nations, The Struggle for Power and Peace, Fifthedition*, New York: Knoph.
- Robinson, Paul (2008), *Dictionary of Iternational Security*, Cambridge: Polity Press.
- Smith, Steve and Baylis, John (1997), *The Globalization of Word Politics: An Intraduction to International Relations*, Oxford: Oxford Univercity Press.
- Trager, Frank (1973), "Ntroduction to the Study of National Security", *National Security and American Society*, ed, Trager, Frank and Kronenberg, Philip, Manhattan: University Press of Kansas.
- Waver, Ole (1995), "Securitization and Desecuritization", in Ronnie D. Lipschutz 9ed, *On Security*, New York: Columbia University Press.

